

G. Bruswitz besökte 1862 Norra Vånga utan att finna spår av vare sig Vg 65 eller Vg 66, men han har antecknat följande: »Wid sakristie-dörren ligga bitar af en griftesten, med alldeles enahanda kors som Remmene runsten och troligen hafva dessa bitar förr utgjort en runsten.» Säve (1862) nämner intet om dessa men väl om andra gravstenar »två och en half, för omkring 6 år sedan bortsålda från Vånga kyrka ... ligga såsom trappstenar uti Vånga gästgivarvaregård». Norra Vånga gamla kyrka revs 1875. Gästgivarvaregården är ombyggd. Några ristade stenar finnas nu icke där.

67. Saleby sn, kyrkan. Nu vid Dagsnäs, Bjärka sn.

Pl. 54, 55.

Litteratur: L 1346, T 6. C. G. G. Hilfeling, Resa 1792, s. 2 (red. av P. Tham, i KB F m 57: 1); P. Tham, Saleby Runstenen vid Dagsnäs och Dess Epoquiserande (ATA); N. H. Hård, Cippos runicos ad Dagsnäs positos (1802), s. 7 f.; C. C. Gjörwell, Brevväxling 2 (1802), s. 174 f.; P. E. Lindskog, En korrekt beskrifning om Skara stift 1 (1811), s. 68 not; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822), s. 27 f., 3 (1830), s. 127; E. S. Bring, Om valfarterna och korstågen från Skandinavien till Heliga landet (1827), s. 140; N. J. Löfgren, Kalmar och Dess Stift i Småland, Landskaps-Beskrifning 1 (1828), s. 22 not 2; E. Tuneld, Geografi IV: 1 (1833), s. 245; J. P. Carlmark, Fornlemningar inom Skara församling, s. 30 f. (Stifts- och Landsbibl., Skara); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 109 f. (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 127); E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10, 1887-91), nr 115; O. v. Friesen i Fornvännen 1912, s. 15; E. Linderholm, Nordisk magi 1 (1918), s. 98 f.; H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 357 f.; E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 43; I. Lindquist, Galdrar (1923), s. 174 f., Religiösa runtexter 2. Sparlösa-stenen (Skrifter utg. av Vet.-soc. i Lund 24, 1940), s. 126 f.; Fornminnesinventering (Bjärka sn) 1923 (ATA); N. Beckman, Några notiser om västgötska runstenar 2 (i: Fornvännen 1925, s. 134 f.); T. Wennström i Festskrift t. J. Mjöberg (1926), s. 287; E. Moltke i Acta phil. scand. 4 (1929), s. 183 f.; K. E. Sahlström m.fl., Gudhems härads fornminnen (1932), s. 133 f.; G. Mattsson, Konjunktiven i fornsvenskan (1933), s. 44; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 358; Lis Jacobsen, Forbandelsesformularer i nordiske runeindskrifter (1935), s. 49 f.; Handlingar 1945, 1957 (restaureringsrapp.) i ATA; A. Bæksted, Målruner og troldruner (1952), s. 208, 301; H. Andersen, Runestenenes forbandelsesformularer (1953), s. 7 f.; E. Wessén, Svensk språkhistoria 3 (1956), s. 234.

Äldre avbildningar: Hilfeling, bläckteckning 1794 (i Liljegren, Samlingar Msc:t Runir fol., nr 28, ATA), påskriven av Tham; Två kopparstick, en situationsbild, graverad av Elias Martin, samt en närbild (i Sjöborg a. a., grundar sig på Hilfelings teckning)¹; Säve, bläckteckning (i a. a.); C. A. Bolm, bläckteckning 1878 (ATA), återgiven i Jungner a. a., fig. 37; H. Jungner o. O. v. Friesen, foton, återgivna i Jungner a. a., fig. 38; E. Moltke, foton reproducerade i Jacobsen a. a., fig. 22-25.

Runstenen står nu rest i parken vid Dagsnäs i Bjärka sn, 120 m. N om infartsvägen till gården, 225 m. NV om huvudbyggnaden. Den har suttit i Saleby kyrkas vägg intill 1794, då Per Tham lät föra den till Dagsnäs. C. G. G. Hilfeling, som, synbarligen underrättad av pastor loci, meddelar de äldsta uppgifterna om runstenen, preciserar dess förra belägenhet: »Norr om kyrkan fans en Runsten som har legat till grund af gamla Sacristian, men låg så djupt med Inscription i Jorden att den nu icke kunde afritas». Hilfelings avtecknande ägde i stället rum i september 1794, sedan stenen i augusti samma år förts till Dagsnäs, men innan den ännu rests på sin nuvarande plats. Detta skedde först 1798. I N. H. Hårds dissertation 1802 anges stenen vara förd »a muro, cui affixa erat, turri contiguo, templi parœciæ Salebyensis».

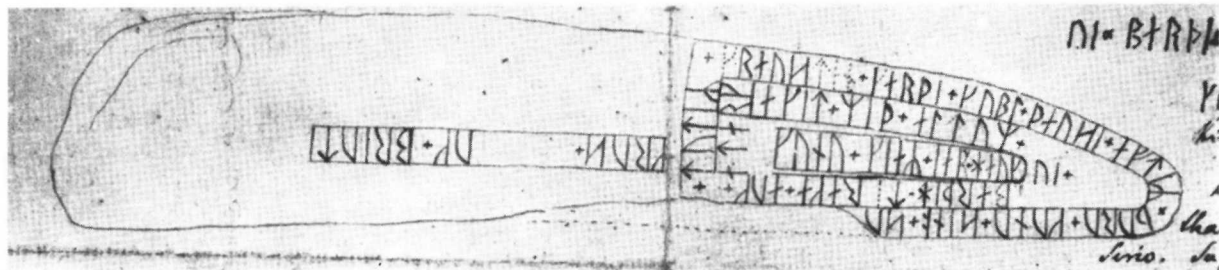

Fig. 99. Vg 67. Saleby sn, kyrkan. Efter teckning av Hilfeling.

¹ Om den förstnämnda säger Sjöborg, a. a. inledn. t. planschdelen: »Vignetten, som endast i de 200 första Exemplaren finnes, visar en märkvärdig Runsten vid Dagsnäs i Wästergöthland, ritad af aflidne Öfversten och Riddaren, Baron Gustaf von Knorring.» Samma bild beskrives som nr 109 i Hans Frölich, *Bröderna Elias och Johan Fredrik Martins gravyrer* (1939).

Gråsvart gnejs. Höjd 2,62 m., bredd 0,56 m. Stenen har brustit i två delar. Den lagades 1957.

Inskrift:

+ **fraustin** + **karpi** + **kubl** + **pausi** + **aftir** + **puru** + **kunu** + **sino** + **su ... s** + **tutir** **bast** + **miþ** + **altum**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 + **uarþi** **at** + **rata** + **aúk** + **at** **arkri** + **kunu** + **sar** + **ias** **haukui** + **krus** + **...** + **uf** + **briuti**
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105

Frøstenn gærði kumbl [æsi æftir Þoru, konu sína. Su [var ...]s dottir, bast með aldum. Varði at rata ok at argri konu sar es hoggvi [i] kross, ... of briuti.

»Frøsten gjorde detta minnesmärke efter Tora, sin hustru. Hon var ...s dotter, bäst bland människor. Varde till en 'räte' och till en 'arg' kvinna den som hugger sönder(?) eller bryter (stenen).»

Till läsningen: Inskriften börjar med sk. I 1 **f** är särskilt den övre bst otydlig. Hst i 2 **r** är mycket grund, övre delen av hst och bst är skadad liksom övre delen av hst i 3 **a**. I 24 **f** är övre bst synnerligen otydlig. Imålningen av 27 **r** är något missvisande. Runans hst utgår i verkligheten från en punkt, som på imålningen (se pl. 54) är belägen i högra bst:s avslutning vid runslingans baslinje. Bistavarna äro väl iakttagbara. Bst i 28 **p** är grund. 34 **n** har förlorat övre delen av hst. 40 **s** har stolsform, mellanleden är högt placerad. Efter 41 **u** synes i brottkanten en fördjupning, som med all sannolikhet är huggen. I så fall utgör den resterna av en **a**- eller **n**-bst eller vänstra delen av ett korsformigt sk. Avståndet från denna fördjupning till övre linjen i tvärbandet nedtill är 45 cm. och lämnar plats för ett 10-tal runor. När ristningen åter börjar på tvärbandet, ser man nedre hälften av en stav och på 3 cm. avstånd en fullständig stav. Den skadade ristningsytan mellan de båda stavarna tillåter möjligen en huggning motsvarande mellanleden i en **s**-runa av samma typ som 40 **s**. Nedre bst i 48 **b** är synnerligen otydlig. 69 **t** är skadad i toppen, varvid högra bst gått förlorad. 70 **a** har förlorat toppen. I r. 72 utgår från mitten av bst till **u** en huggen linje, som ser ut som bst i **k**. Därefter följer en grund linje, som kan vara en stav eller begränsningslinje, vidare ett sk. Vänstra bst till 78 **r** är otydlig. Efter 79 **i**, kraftigt huggen, samt två fördjupningar, som sannolikt ej äro huggna, följer en kort, kraftigt huggen

linje följd av sk. Bst i 98 **u** är grund. 99 **s** står på ett ojämnt ställe i ristningsytan. Så följer ett otydligt sk, varefter ristningsytan är avslagen på en sträcka av 33 cm., vilket borde kunna ge plats åt c:a 6 runor. Av den första av dessa runor kan man möjligen urskilja ytterst svaga spår av en hst i den övre kanten av flagringen. Alldeles t.v. om denna hst (ovanför på stenen) finnas två fördjupningar, som dock icke göra intryck av att vara huggna. T.h. om hst (nedanför på stenen) finnas inga spår av bistavar. De ytterst svaga ristningsspåren ge knappast intryck av att runan kunnat vara **h**. Sk framför 101 **u** är synnerligen otydligt. I 102 **f** är övre bst grund. Av 108 **i** återstår endast ett kort stycke ovanför mitten.

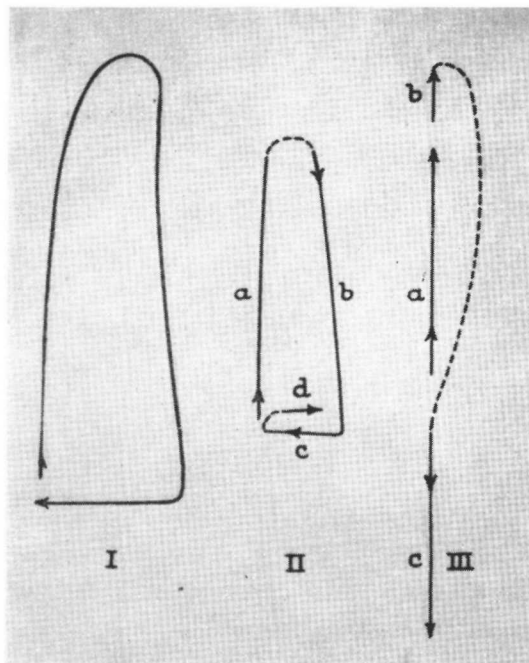

Fig. 100. Vg 67. Saleby sn, kyrkan.
Läsföljden. Efter Jacobsen, Forbandelsesformularer.

H. Jungner är den förste, som urskilt inskriftens rätta läsföljd (*Gudinnan Frigg och Als härad*, 1922, s. 370). I. Lindquist och Lis Jacobsen ha följt densamma i sina tolkningar. Den har begagnats ovan och åskådliggöres bäst med närstående schematiska bild, som hämtats ur L. Jacobsen, *Forbandelsesformularer* (1935), s. 53. Dessförinnan rådde stor förvirring om den inbördes ordningsföljden, särskilt av de runrader, som befinna sig innanför det yttersta, båg-

formiga runbandet. P. Tham och N. H. Sjöborg läste i följande ordning: IIc, I, IIa, III b, II b, III a, III c, (II d utelämnad); Liljegren: I, III a-b, II b-c, II a, III c, (II d utelämnad); G. Stephens (hos Torin) och S. Bugge: I, III a-b, II b-d, II a, III c; O. von Friesen: I, II b-c, II a, II d, III a-c. Därmed omöjliggjordes länge en rimlig tolkning av inskriften, även i de fall, där de enskilda runorna i allmänhet voro rätt uppfattade. Lis Jacobsen lämnar i a.a. 1935, s. 49 f., en översikt över de sex viktigaste läsningarna dittills, d.v.s. Tham-Sjöborgs, Stephens', Bugges, von Friesens, Jungners och Lindquists. Jämsides med dessa meddelar hon i korthet respektive översättningar. För tydlighetens skull anföras nedan de olika läsningarna i sin helhet.

Den första läsningen gjordes omkring år 1800 — alltså efter det att stenen flyttats till Dagsnäs — under överinseende av Per Tham, som i några anteckningar om »Saleby Runstenen vid Dagsnäs och Dess Epouiserande» meddelar följande: »Med mycken svårighet har stenen kunnat läsas; men H. Hilfelings egna vahne och kunnighet har, jemte biträde af Herr Adjuncten Siöborg, gjordt oss aldeles säkra på alla rena Runor som synas på ritningen: De puncterade äro efter Sannolikhet. Efter min tanka är ordningen af läsningen som följer:

atark + kraustin + karpi + kubl + pausi + aftir + puru + kunu + sino + su tutir + iakit + miþ + allum + ui + þarpih + tiraka + auk + kunu + kiar + iak + hauk . . Hvad som står på den enskilda raka linien är: **krus + ... uk + briut**».

Tham har gjort uppteckningen med runor. Dessa ha här translittererats, och de osäkra, prickade runtecknen ha utmärkts med punkt under. Fellästa runor äro alltså: 1, 48, 50, 57, 60, 65, 69, 84, 89, 102; sk efter 17 l och 66 t äro missuppfattade; 42 s, 78-79 ri och 108 i äro utelämnade liksom sk före 43 t; sk är däremot infogat mellan 65 a och 66 t.

Om J. G. Liljegrens i *Runurkunder* (1833) meddelade läsning grundar sig på självsyn framgår icke med säkerhet, men i anmärkningen till runtexten kritiserar han den tidigare tolkningen: »Hilfelings på Öfv. Intend. Thams bekostnad i koppar stuckna ritning är mera vacker än kritisk. Slutmeningen i inskriften: tutir etc. — allum, är svår att radsätta, och läsa; så mycket befinnes dock dervid säkert att den förut gifna läsning (K.I. 28 [Sjöborg a.a.] m. fl.) är både till ord och tolkning oriktig.» Liljegren: **Kraus . . + karpi + kübl + pausi + aftir × puru + kunu + sino + su + tutir + kunu + Kiar + iar + haukvi + iarpih + traka + auk + atar kikit + miþ + allum + Kraus + .. uk briut**.

Uppfattningen av de enskilda runtecknen skiljer sig endast i ett par fall från Thams: r. 60, 89; r. 48 har uteslutits, likaså det av Tham missuppfattade sk efter 66 t; en a-runan har infogats mellan 97 r och 98 u; sk efter 27 r har fått formen av ett kryss. En liten förbättring ligger i Liljegrens upptäckt, att inskriften börjar med r. 1. Hans fortsatta ordningsföljd innebär däremot en försämring, som sedan går igen under hela 1800-talet.

År 1869 granskades stenen av G. Stephens, vars läsning och tolkning publicerades av K. Torin i det första häftet av *Westergötlands runinskrifter* (1871):

+ friAustin + karpi + kubl · pausi + aftir + puru + kunu + sino + su s + tutir kunuasar + iashaukui + uarpih · traka + asa + atarkausiakit + miþ + altum + krus + .. bi uf + briuti

Vad de enskilda runorna beträffar innebär detta i flera fall en ytterligare förbättrad läsning. Detta kan näppeligen sägas om Sophus Bugges text från år 1876 (*Runverser*):

· fraustin × karpi × kubl × pausi × aftir × puru × kunu × sino × su || s × tutir × || kun · unkiar × ias haukui × || uarpih · traka × aiki × || atark || .. || pakit × miþ × altum × || brus × uf × briuti

C. A. Bolms teckning från 1878 visar en självständig läsning, som endast i några få fall avviker från den som här ovan meddelats: r. 48 k, 50 ki; r. 84 jämte sk framför denna uppfattas som nki (jfr Bugge); i lakunen mellan krus och uf läser han huks.

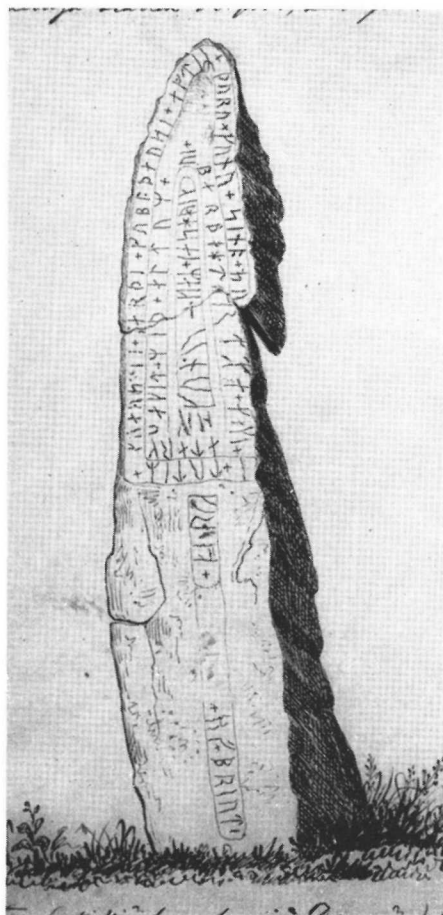

Fig. 101. Vg 67. Saleby sn, kyrkan.
Efter teckning av Säve.

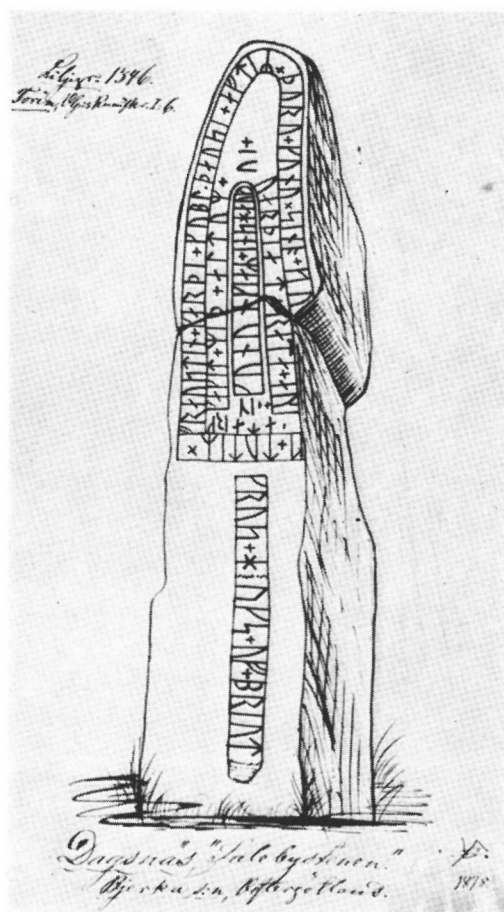

Fig. 102. Vg 67. Saleby sn, kyrkan.
Efter teckning av Bolm.

O. von Friesen har undersökt inskriften men icke själv lämnat någon fullständig läsning och tydning. Lis Jacobsen har hämtat sin sammanställning av von Friesens uppfattning ur skilda källor: ett av von Friesen taget foto med hans egen ikritning, återgivet i Jungner a.a., fig. 38, muntliga meddelanden, återgivna av Jungner i a.a. samt av E. Linderholm i *Nordisk magi* 1918, s. 98 f.:

+ fraustin + karpi + kubl + pausi + aftir + puru + kunu + sino + su + s + tutir || uarpiatrata + aiki (eller auki) + || atark || iakit + mip + altum + || + os(??) || kunu + sar + iashaukui + || krus + ... uf + briuti

Läsningen skiljer sig från den här framlagda endast beträffande r. 48, 50, 78–79 samt oklarheten beträffande r. 72 och det följande begränsningsstrecket.

Hugo Jungner tillkommer, såsom förut nämnt, äran av att först ha insett runradernas rätta ordningsföljd, och han har dessutom rätt läst partiet med r. 48–51. Läsningen finns återgiven i hans a.a., s. 370:

+ fraustin + karpi + kubl + pausi + aftir + puru + kunu + sino + su + - - - s + tutir || bast + mip + altum + || uarpiat + rata + auki + atark || kiö + || kunu + sar + iashaukui + || krus + - - - uk + briuti

Jungner har senare vid olika tillfällen granskat stenen, men vidhåller sin förra läsning. Han lämnar endast tveksamt ett nytt förslag till suppling av lakunen efter 96–99 krus med pais(?).

Fig. 103. Vg 67. Saleby sn, kyrkan. Efter gravyr av Elias Martin.

I. Lindquist har med hjälp av Jungners avbildningar och beskrivning bringat reda i den vanskliga runraden II d, som han finner vara **ri** + Med utgångspunkt från teckningen 1878 anser han, att i lakunen efter 96–99 **krus** har stått **huqs**. Dessutom läser han r. 102 som **f**.

Med E. Moltkes fotografier och pappersavtryck som grund kan Lis Jacobsen, a.a. s. 53, göra följande uttalande: »Lindquist's konjektur og den anonyme tegners iagttagelse bekræftes på alle vigtige punkter, ligesom den af Jungner foreslåede og af Lindquist fuldstændiggjorte linjefølge viser sig at være den eneste rimelige ... Kun tegnet efter **arkri** giver anledning til omtale. Palæografisk kan det med sikkerhed bestemmes som en kort lodret streg med to foransatte langagtige punkter». Detta är riktigt.

De olika tydningarna av inskriften ha varit praktiskt taget lika många som läsningarna. De äldsta tolkningarna äro mera ett verk i götisk anda än resultatet av vetenskaplig metod. De redovisas här nedan men utan utförlig kommentar:

Sjöborg: »Atark, som var en Christen, gjorde denna stenvård efter Thora, sin hustru, som blef död i Acre, medan vi alla, äfven som den älskade hustrun, slogo Turkarne, jag högg (stenen).» Inskriftens slutord avstår han från att tyda. Sjöborgs uppfattning går igen hos E. S. Bring.

Stephens: »Friaustin gjorde Kummel dessa efter Thura, hustru sin. Hon var dotter till Kunuas, som slog anföraren för krigarne, Asi. (Din) ättkase hålle vakt med de gamle. Fasa hafve högens uppbrytare!» Hos Stephens väcktes alltså för första gången tanken på att inskriftens slut innehåller en förbannelse.

Bugge sammanställer visserligen avslutningen med andra förbannelseinskrifter men vilseledes av den oriktiga runföljden. Han bekänner själv tvekan inför sitt tydningsförslag: »Fröystein gjorde disse Mærker (dette Mindesmærke) efter Thora sin Hustru. Hun er en Datter af D.....s Konge, som nedhug Mærket for de tapre Hirdmænds Flok; ikke har hun faaet sin Slægt blandt daadløse Mænd. Straf er der for hver den, som bryder (Mindesmærket).»

Inskriftens början, som handlar om minnesvårdens tillkomst, r. 1–39, har som synes icke erbjudit några tolkningssvårigheter. Dessa börja med inskriftens andra avdelning, r. 40–59.

von Friesen satte punkt efter 43–47 **tutia** och förutsatte, att lakunen omedelbart före detta ord innehållit en verbform och namnet på den dödas fader. Därmed bringade han klarhet i runföljdens första del: 'Hon (var N. N.:s) dotter'. Omedelbart efter denna läste han II b (jfr ovan), som han fann identisk med texten på vissa danska stenar. Från år 1919 ha vi hans senaste inlägg i frågan, det som han muntligen meddelat Jungner och som denne offentliggör i a. a., s. 371 (språkformerna äro Jungners):

»wærþi at rætta,
æigi (l.: auk æ) at ærgia
kind meþ aldum
[h]as(?) konu,
sar æs hoggwi
[krus — — — briuti].

Ungefärlig översätn.: Umgälle sitt brott, äge (l.: också äger han) att göra till nidingar för hela världen *sin* hustrus avkomma den (man), som sönderhugger [korset(?)] — — bryter].» I ordet *rata* ser von Friesen tydligen liksom Wimmer ett verb, fvn. *rétta*, fsv. *rætta*.

Jungner för tolkningen ett långt stycke vidare med sin insikt om runradernas inbördes sammanhang. Han finner inskriftens fortsättning i r. 48–59, som uttydes *bæst meþ aldum* 'bäst bland människorna, bäst i världen'. Han tillägger: »*Bæst meþ aldum* gör intryck av lämning efter en liknande vers [som den på Sm 37]. För allitterationens skull bör då namnet på Toras far ha börjat med *B*, så att versen snarast lytt:

*Su [uar B-]s dottir,
bæst meþ aldum.»*

De återstående runorna, 60–108, fattar Jungner som en hotelseskrift:

»*Verði at rétta,
auki ætteri á,
konu sár es hoggvi
kross [þenna a]uk brióti.»*

Han ger följande översättning av hela inskriften: »Fröjsten gjorde denna vård efter Tora, sin hustru.

Hon [var Brynjulvs] dotter,
Bäst bland mäniskor ('Alsbor'?).
Umgälle (själv) sitt brott,
Göre ock sin ätt till uslingar,
Den som min hustrus kors
Kränker [och] sönderbryter.»

Ivar Lindquist, som först läst den vanskliga runföljden II d riktigt, ger hotelseformeln följande tolkning (*Galdrar*, 1923, s. 175): »*Werði at rata auk at argri kunu, sār es haggwi krus, hwā's of briūti!* D. v. s. 'Den som hugger (...), vemhålst som bryter om kull (denna sten), varde till en »ræte» (»rette»? formen osäker) och till

en dålig kvinna!» Om uttrycket **at + rata** säger Lindquist, »att detta måste beteckna den maskulina motsvarigheten till 'org kona', alltså kunna återgivas på isländska med *argr karlmaðr*, hur det än sedan skall förklaras etymologiskt. 'Den som bryter om kull stenen, skall varda en *argr karlmaðr* (nämligen om det är en man), respektive en *org kona* (nämligen om skövlaren är en kvinna).»

Åt denna tolkning ger Lis Jacobsen, a.a. s. 55, erkännande men understryker samtidigt, att de båda uttrycken **rata** och **arkri kunu** formellt sett äro samordnade genom konjunktionen **auk** och sålunda måste avse en och samma person, den om vilken pronomenet **sar** användes. Dessutom: »Reelt set turde gravrøver-erhvervet være mandsarbejde, ikke kvindesyssel.» Skillnaden mellan de båda uttrycken skulle sålunda, enligt Lis Jacobsen, icke, som Lindquist föreslagit, ligga i att de brukas om olika kön, utan de skulle avse ungefär samma begrepp men tillhörande olika sfärer, de dödas respektive de levandes. Se mera härom nedan.

Tolkningssvårigheterna ligga som synes i uttrycken **at rata** och **at arkri kunu**. Det kan vara lämpligt att före den egentliga diskussionen av de båda uttrycken erinra om vissa motsvarigheter till förbannelsesformeln på Salebystenen. Sådana runinskrifter, som innehålla språkelement, vilka återfinnas i Salebyinskriften, äro följande (läsningarna och översättningarna äro hämtade ur *Danmarks Runeindskrifter* och återspegla således i första hand Lis Jacobsens uppfattning; endast de i sammanhanget viktiga partierna återges):

DR 357 Stentofte: || **heramalasararageuwe(l)adudsapāt** || **bariutip** »Ustandselig (behäftet) med argskab, (hjemfalden til) véldød (er) den, som bryder dette (nl. mindesmærket).»

DR 360 Björketorp: **arageu** | **haeramalausr** | **uti arweladaude** | **sarpatbarutr** | »Ustandselig (?) (behäftet) med argskab, **utiar** véldød, (er) den, som bryder dette (nl. mindesmærket)!»

DR 209 Glavendrup: **at** · **rita** · **sa** · **uarpi** · **is** · **stain þansi** | **ailti** · **ipa** · **aft** · **anān** · **traki** »Til en 'ræte' vorde den, som **ailti** denne sten eller slæber den bort til minde over en anden.»

DR 230 Tryggevælde: **sauarpi** · **at**(·) **rita** · **isailtistainþansi** **ipahipantraki** »Han skal vorde en 'ræte', som **ailti** denne sten eller slæber den herfra.»

DR 83 Sønder Vinge: ... : **sarpi** : **auk** | **sip** : **r[ā](t)i** : **sar** : **manr** : | **ias** [t] **aupi** : **mini** : **þui** ... sårede og øvede sejd. En 'ræte' den mand, som øder dette minde!»

DR 338 Glemminge: : **uirpi** : **at** : **rata** : **huas** : **ub** | **briuti** »Han skal blive til en 'ræte', som bryder (stenen el. graven).»

DR 81 Skern: **sipi** : **sa** : **manr** : **is** | : **þusi** : **kubl** : **ub** : **biruti** »En sejdkarl (skal) den mand (være), som bryder disse kumler.»

Vi börja med uttrycket **at arkri kunu**. Översättningen är enkel nog, »till en 'arg' kvinna», begreppets innebörd däremot något svävande. Grundbetydelsen av adj. *argr* är 'feg, omanlig'. Beläggen i den norröna litteraturen ge också vid handen, att ordet haft en något vidare betydelse (jfr Lokasenna 23 och 24, *Drymskviða* 17, Kormákr Ogmundarson Lausavísa 54). I Finnur Jónssons utgåva av *Lexicon poeticum* (1931) översättes det dels med 'blød, blødagtig, fej', dels med 'kvindeagtig (om en der lader sig bruge som kvinde el. tænkes at blive omskabt til en sådan og da pleje omgang med mænd)'. Argskap har också kännetecknat sejd-män och sejdkvinnor. »At være 'af arg natur' vil sige: at være udstødt af ordentlige menneskers samfund, høre hjemme blandt tilværelsens uhumske væsener: sejd-mænd, hexe, underverdenens gespenster og troldpak», sammanfattar Lis Jacobsen, a.a. s. 56, innebörden i ordet. Lindquist motiverar utförligt i *Sparlösa-stenen* (1940), s. 132–135, den betydelse han ger ordet *argr*: »inte bara 'pederastisk' och 'feg' utan också 'häxeri bedrivande'. Att uttrycket *org kona* skulle förutsätta en kvinna som våldsverkare (*Galdrar*), torde däremot icke vara nödvändigt. Det anser icke heller Lis Jacobsen, som »opfatter at *argri kunu* som henvisende til samme person som **rati**», fastän hon låter de båda uttrycken **arkri kunu** och **rati** ha avseende på de levande respektive de döda, »du, som bryder den dödes fred, du tilhører de uhumske væsener; ikke af menneskeslægt, men af 'arg adel' er du — fredløs i liv och i død.»

Uttrycket **at rata** har varit ännu svårare att komma till rätta med. Sammanställningen med **at arkri kunu** gör det klart, att **rata** är substantiv, och därom äro numera alla forskare överens. Detsamma gäller den danska sidoformen **rita**. Tidigare har det av några ansetts vara verb (bl.a. Wimmer, Bugge, v. Friesen, Jungner), d.v.s. fisl. *rétta* 'rätta till' här: 'sona (sitt brott)'. Som substantiv betraktat bör det vara en singular dativform av en maskulin an-stam. Vilket substantiv, som motsvaras av de ifrågavarande runorna, är emellertid ännu icke med bestämdhet utrett.

I *Danmarks Runeindskrifter* (1942) redogör Lis Jacobsen i korthet för de tidigare uppfattningarna av **rata** som substantiv. E. Jonsson (*Oldnordisk Ordbog*, 1863) identifierar det med isl. *rati* 'en som tosser afsted, förvilder sig'. Stephens (*ONRM* 2, 1866–67, s. 698 f.) sammanställer det också med isl. *rati* men ger det betydelsen 'fredlös'. A. Kock (*ANF* 38, 1922, s. 2 f.) räknar med ett *rati* 'trashank, usling', hörande ihop med fisl. *hrati* 'skrammel', och en sidoform *ræti* < **hræti*. I *Galdrar* (1923) ger I. Lindquist med utgångspunkt från Salebysten **rata** ~ **rita** betydelsen *argr karlmaðr*; jfr ovan. Han föreslår också — om än med en viss tvekan — en sammanställning av ordet med binamnet på Harald hårfagres sejdkunnige son Rognvaldr »rettilbeini», utan att han dock anser sig kunna närmare utreda ordets etymologi. Lis Jacobsen kan av formella skäl icke ansluta sig till Lindquists uppfattning (jfr ovan). Hon skriver — och här är det inskrifterna på stenarna vid Björketorp och Stentofte som föresväva henne — (a.a. 1935, s. 61): »Man kan således se bort fra de tidligere fremsatte hypoteser om betydningen af **rata**, **rita**. Som en tolkning, der reelt giver en tilfredsstillende løsning, foreslår jeg at tyde **rata**, **rita** som 'fredløs dødmand', 'dødning'.» Hon tänker sig därvid möjligheten att härleda ordet ur fisl. *hré* (< germ. **hraiwa*) 'lik, as' varvid *-ti* skulle vara en i nedsättande betydelse brukad diminutivändelse. »Den egentlige betydning af *werði at ræta* vilde da være 'han skal blive til en ådselklump' ell. lign. o: han skal ligge henslængt som ådsel, gravløs, evigt uden fred. Denne betydning kan efterhånden have fået et mere alment betydningsområde, så ordet i vore formler som ovf. nævnt ligefrem kunde gengives ved 'dødning'.»

Med utgångspunkt från Sønder Vinge-stenen, som Lindquist tolkar annorlunda än Lis Jacobsen (jfr ovan), lägger han (a.a. 1940, s. 125 f.), fram en ny förklaring av ordet **rati** ~ **riti**. Inskriftens **sep** : **rati** el. **riti** skulle motsvara ett fisl. *seið rétti*, d.v.s. *rétti* är pres. konj. av fisl. *rétta*. Han skriver: »Man känner från isländskan *rétta* som ett något avbleknat verb i fraser som *rétta kvið* 'bringe det til Afgørelse hvorledes *kviðr* (Kjendelse) skal lyde' (Fritzner, *kviðr*), *rétta lög* 'bestemme hvad der skal ansees for gjældende Ret ved at give en gyldig Fortolkning af Lovens Bestemmelser og afgjøre hvorledes de skulde anvendes' (Fritzner, *lög* 3, jfr *lögretta* f.), *rétta* alltså ungefärligen = 'ge en rätt vändning åt, förhjälpa till verkställande'. Det bör väl då ha kunnat brukas lika med fisl. *fremja*: man har *fremja seið*, jfr svenskans *utföra*, *förrätta* (som ju är bildat efter tyska förebilder). Jfr ock *efla seið*, egentligen 'befrämja sejd', så 'utföra s.', *efna seið*.» Runinskrifternas **rata** ~ **rita** skulle sålunda vara ett nomen agentis till verbet *rétta* eller m.a.o. (s. 127): »*rétti* är en elliptisk bildning för det fullare **seiðrétti*, så att det ursprungliga betydelseomfånget hos det enkla *rétti* 'befrämjare, utövare, Verrichter' har blivit inskränkt, någonting som är tänkbart i en krets människor med starkt behov av termer för den gemensamma sysselsättningens olika begrepp.» Och han tillägger: »Det var inte möjligt att klarera *rétti* m., förrän frasen '*sep rétti*' kom i dagen.» Han översätter också inskriftens slut på följande sätt: »Den må bliva till en sejdutövare och en otuktig kvinna (d.v.s. *vir muliebria passus* [i not: 'Så efter Lis Jacobsens energiska argumentering']), som hugger (stenen), var och en som nedbryter (den)!» Härledningen ur *seiðrétti* förefaller långsökta, och sista ordet i diskussionen är därmed icke sagt.

I *ANF* 56 (1942) ger Harry Andersen erkännande åt Lindquists förslag som det dittills bästa. Beträffande ortografien anser han dock, att man ännu måste hålla frågan öppen om ljudvärdet hos **r**-runan. Alternativt skulle den kunna beteckna ursprungligt *hr*-. Stamvokalen i **rita** uppfattar han som *ī* eller *ē*, i **rata** som *æ* < *ē* genom ljudöppning.

Det nyaste bidraget till diskussionen lämnar Andersen i *Runestenenes forbandelsesformularer* (1953). Här rekapitulerar han tidigare forskningsresultat och går sedan själv vidare med utgångspunkt från en ny uppfattning av **rita** ~ **rata** som två självständiga former hemmahörande i 3. avljudsklassens vokalsystem (den tidigare åsikten om ljudöppning alltså övergiven). Han tager vidare fasta på en formellt tänkbar möjlighet,

att en nasal utelämnats framför **t**-runan, liksom han fasthåller vid antagandet att **r**-runan går tillbaka på ursprungligt *hr-*. Han förbinder **rita** ~ **rata** med fnord. *hrinda* v. 'støde, bortfjerne' (Fritzner), 'tilintetgøre' (*Lex. poet.*), och konstruerar ett ursprungligt **hrindi* m. med en senare sidoform **randi* och tillägger substantivet passiv betydelse 'en som skall utstötas, tillintetgöras'. Ur såväl betydelsens som ordbildningens synpunkt är hans uppfattning mycket osannolik. Det förhållandet att stamvokalen i beläggen **rata** i intet fall betecknats **a** utgör ytterligare ett skäl mot Andersens åsikt.

Vad som står fast är sålunda endast, att **rata** är ett mask. substantiv i oblik form. Stamvokalens ljudvärde är oviss, snarast $\tilde{a}$ [*i* = $\tilde{i}$, $\tilde{e}$, $\tilde{æ}$; *a* = $\tilde{a}$, $\tilde{æ}$]. Den totala frånvaron av uddljudande **h** samt runan **a** talar för att varken sådant **h** eller nasal förekommit i ordet. Huruvida t-ljudet varit långt eller kort kan icke avgöras. Kvarstående möjligheter: *ræti*, *rætti*, *ræti*.

Huruvida uttrycken **arkri konu** och **rata** äro identiska till innebörden är omöjligt att säga. Parallelluttrycken på S. Vinge-stenen (DR 83) **rati** (el. **riti**) **sar manr ias** ... och Skern-stenen (DR 81) **sipi sa manr is** ..., där **sipi** enligt Andersen snarast bör förstås som **síði*, en an-avledning till verbet *síða* (*seið*) 'sejda', gör det i och för sig antagligt, att **rati** tillhör samma begreppsområde som **sipi**. Uttrycket **arkri konu** på Salebystenens hör också dit.

Innebörden i förbannelsehotet skulle sålunda vara ungefärligen den, att våldsverkaren skulle bli en man som i vissa avseenden var kvinna, d.v.s. hade kvinnliga egenskaper, kanske en man tillhörande de sejdkunniga männens föraktade kategori. Det kulturhistoriska sammanhanget, i vilket en dylik 'arg' person bör ses, har av Lindquist skisserats i a.a. 1940, s. 131–135.

Återstoden av inskriften, resten av runraden III a samt III b och c, innehåller en karakterisering av det brott som den eventuelle våldsverkaren gör sig skyldig till. Den första delen av detta inskriftsparti, r. 84–99 **sar + ias haukui + krus +**, är till sin läsning säker. Sedan följer i en skada på stenen en lakun med utrymme för c:a 6 runtecken samt därefter avslutningen, r. 101–108 + **uf + briuti**, välkänd från vissa danska runinskrifter, se ovan. Svårigheten i den första delen är ordet **krus**. Substantivet *kross*, lat. *crux*, är välbelagt i litteraturen men förekommer icke i svenska runinskrifter, undantagandes den från Gotland stammande medeltida dopfunten i Åkirkeby kyrka, Danmark, DR 373, där **krus** förekommer i betydelsen 'Kristi kors'. Däremot finns det på några av de runristade gravstenarna på ön Man utanför England. Detta har föranlett v. Friesen och Jungner att tolka **krus** som 'kors — stenkors'. Salebystenens är visserligen icke korsformig och har icke som runstenarna på Man inristade, dekorativa kors, men Jungner menar, att en benämning 'kors' kan motiveras av runslingornas anordning, som han anser påminna om ett kors. Förslaget är visserligen formellt oantastligt men har dock en stor svaghet i bristen på andra belägg inom det nordiska området. Kronologien, i vilken Jungner finner stöd, kan icke heller tillmätas något bevisvärde. Det finns runristade manska kors, som sannolikt äro samtida med Salebystenens, men en del av dem är åtskilligt yngre. Det är icke heller tilltalande att i en förhållandevis gammal runinskrift med ett innehåll, som i övrigt rymmer så påtagliga uttryck för hedniska föreställningar, finna ett kristendomens nyckelord **krus** som beteckning för det gängse *sten*.

Lis Jacobsen har ett annat förslag, formellt riktigt och mera i samklang med inskriftens innehåll i övrigt. Enligt henne är den enda och gängse betydelsen av verbet *haggva* i både äldre och yngre runinskrifter 'inhugga': »'at indhugge kors' kan kun betyde én ting: at forsyne stenen med det kristne korstegn». Jungner var förresten inne på samma tanke men förkastade den med motivering, att Frösten som bl.a. använt korsformiga skiljetecken, snarast skulle vara kristen och som sådan knappast borde ha aversion mot det kristna korset. Skiljetecknen ha i själva verket föga med Fröstens trosbekännelse att göra. De kunna ha tillhört ristarens schablon, och att Frösten skulle ha varit identisk med runristaren är synnerligen oviss.

Ett tredje förslag har till upphovsmän E. A. Kock och Ivar Lindquist. Den sistnämnde säger, a.a. 1940, s. 126 not 2: »Både efter ett infall av äldre datum och enligt ett förslag nu av E. A. Kock skulle jag hålla för troligt, att rätta läsningen är *hoggvi i krus* 'slår i sönder', jfr fsv. *i krus* 'i kras', E. Olson, Appell., s. 361, samt verbet *krusa/krosa* 'krossa'.

Inskriftens avslutning är i överensstämmelse med de danska DR 357 och 360 samt DR 81 och 338. Endast utfyllnaden av lakunen före r. 101 kan diskuteras. Lindquist, a.a. 1923, s. 175 f., supplerar **huas**; så även Lis Jacobsen, a.a. s. 55: »Med vejledning i tegningen 1878 og i det ganske tilsvarende helt bevarede udtryk på den skånske Glemminge-sten kan man vistnok — ligeledes med Lindquist — fastslå læsningen *ŋtŋ, **huas**; som det fremgår af figg. 22–23 är **h** bevaret og muligvis rester af **ŋ, s**». Jungner läser med någon tvekan **p[ai]s**. Inga säkra spår av runor finnas nu mellan r. 100 och det otydliga sk före 101 **u**. R. 100 visar endast ytterst svaga spår av en hst. Jfr inskriftsbeskrivningen ovan. Man skulle också kunna suppleras **sar is**, men mot ett sådant förslag kan anmärkas ristarens inkonsekvens, jfr 87–89 **ias**.

Om namnet *Frøstenn*, som förekommer även på Vg 137, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 75. Med skiljetecken mellan de båda leden förekommer det på Sö 232.

68. Saleby sn, kyrkogården.

Pl. 56.

Litteratur: H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 401; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 359; Handlingar 1935, 1936 i ATA; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid 1 (1937, rev. 1945), nr 694.

Runinskriften finnes anbragt på kantlisten till en reliefskulpterad gravsten, s.k. liljesten, på Saleby kyrkogård. Stenen står lutad mot vapenhusets östra yttervägg.

Oaktat de länge varit tillgängliga för undersökning, ha de tre runristade gravstenarna på Saleby kyrkogård först i sen tid blivit granskade. Att de icke tillmätts någon större betydelse framgår också av kyrkoinventariet 1829: »På kyrkogården äro flera gamla likstenar med oläslige inscriptioner och för öfrigt tyckas de icke vara af någon slags märkvärdighet».

Stenen, som var ituslagen, lagades 1936 med stenkitt genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Ljus sandsten. Längd 1,90 m., bredd 0,75–0,54 m. Stenens övre vänstra hörn är avslaget och borta, och därvid har större delen av inskriften gått förlorad. Endast början av densamma återstår nu, hårt sliten.

Inskrift:

hær
5

Hær(?) ...

»Här(?) ...»

Till läsningen: Inga spår av sk iakttagas vid inskriftens början. Efter 3 **r** finns mitt på kantlisten en liten punkt, som möjligen är huggen, men då stenen visar åtskilliga små fördjupningar av exakt samma utseende, är det osäkert, huruvida ett sk avsetts. Av r. 4 återstår numera endast mellersta delen av en hst. Av r. 5 återstår större delen av hst. I r. 6 har övre delen gått förlorad genom flagring; möjligen kan i flagringen ses svaga spår av en **k**-bst.

Det ligger närmast till hands att antaga, att r. 4–6 utgöra resterna av **lik** (*ligg[r]*), och att inskriften motsvarar den latinska formuleringen *hic jacet*, som försvenskad återfinnes på flera västgötska gravstenar med runinskrift.

69. Saleby sn, kyrkogården.

Pl. 56.

Litteratur: H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 402 f.; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 359; Handlingar 1935, 1936 i ATA; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid 1 (1937, rev. 1945), nr 696.

Äldre avbildningar: Jungner a.a.; Gardell a.a. 2 (1937, rev. 1946), s. 110.